

Zpráva o stavu veřejného mínění a proměn nálad ve společnosti

LEDEN — PROSINEC 2023

Ve zkratce

Od minulé Zprávy o stavu demokracie je součástí zprávy také speciál analytického ústavu STEM, který doplňuje expertní analýzu stavu demokracie také o pohled veřejnosti na vybrané otázky. Díky dlouhým časovým řadám, které STEM sbírá už od začátku 90. let, je možné mnoho těchto pohledů zasazovat do kontextu vývoje v čase a porovnávat dnešní situaci s podobnými situacemi v minulosti.

V letošní zprávě jsme připravili odpovědi na otázky, kam se podle české veřejnosti celkově vyvíjí situace u nás, jak si stojí spokojenost se životem lidí po sérii krizí, v jakém stavu se nachází subjektivně vnímané finanční zdraví českých domácností, jak vypadá podpora Ukrajiny ve válce a jak je na tom podpora ukrajinským uprchlíkům u nás.

Ve zkratce lze říct, že česká společnost vykazuje vysokou nespokojenost se směřováním věcí veřejných, ale není ra-

dikalizovaná, skládá se převážně ze spokojených domácností a z ekonomického hlediska hledí do budoucna spíše s opatrným optimismem. Je málo pravděpodobné, že by se nálady veřejnosti v této situaci mohly stát bezprostředním ohrožením demokracie u nás, nicméně tyto nálady mohou vést ke ztrátě zájmu o věci veřejné a k apatii. Není jasné, jak za současné situace zmírnit pocit veřejnosti, že se situace celkově vyvíjí nesprávným směrem. Z těchto důvodů hodnotíme míru ohrožení demokracie ze strany nastavení veřejnosti a nálad ve společnosti stupněm 3: nebezpečí není bezprostřední, ale některé indikátory společenských nálad jsou varovné.

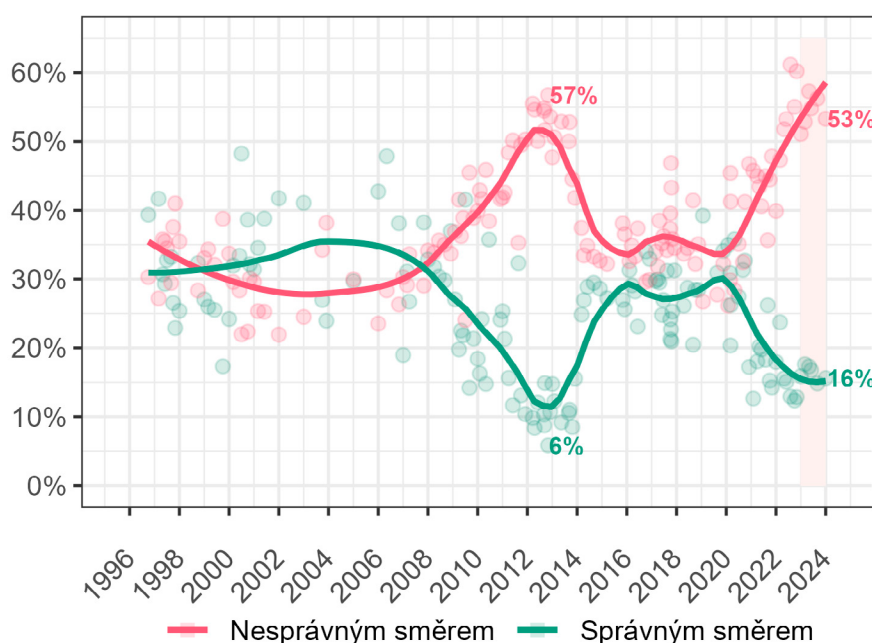
experti: Mgr. Jaromír Mazák, Ph.D., ředitel výzkumu STEM;
PhDr. Martin Buchtík, Ph.D., ředitel STEM

Hlavní zjištění

Procházíme obdobím hluboké skepse vůči směřování naší země

Ohledně směřování naší země a společnosti procházíme obdobím hluboké skepse, která je srovnatelná jen s lety 2012 a 2013, kdy se u nás naplno projevila globální ekonomická krize v podobě krize eurozóny, doprovázená úspornými opatřeními Nečasovy vlády (škrty ministrů financí M. Kalouska a práce a sociálních věcí J. Drábka). Konkrétně se v roce 2023 přibližně 55 % lidí domnívalo, že situace v České republice se vyvíjí nesprávným směrem a jen kolem 15 %, že správným směrem, viz Graf 1. (Podle zbyvajících asi 30 % pak Česko nesměřuje nikam.)

Graf 1 Vývoj v čase podílu odpovědí na otázku, zda se situace v České republice vyvíjí všeobecně správným nebo nesprávným směrem

Poznámka: Na grafu jsou zachyceny všechny sběry dat STEM, které obsahovaly tuto otázku. Některé sběry se mohly lišit metodologií, například způsobem sběru dat. Hlavní pozornost je proto třeba věnovat trendovým křivkám. Historicky nejméně optimističtí byli lidé v listopadu 2012, kdy se situace vyvíjela správným směrem jen podle 6 % veřejnosti. Nejnovější hodnoty v grafu (53 % vs. 16 %) pocházejí z ledna 2024.

S vlastním životem jsou lidé spokojeni, ale problémem je rozvoj společnosti

Navzdory všem krizím se Čechům a Češkám se v jejich osobních životech stále daří velmi slušně. Oproti předkrizovým letům je sice vidět citelný pokles podílu těch, kteří hodnotí poslední uplynulý rok jako osobně úspěšný, ale i zde už se situace při hodnocení roku 2023 začala zlepšovat (62 % hodnotí rok 2023 jako osobně úspěšný). Skepse ohledně vývoje věcí veřejných tak zatím našťěstí nemá svůj odraz v osobní nespokojenosti, což by zvyšovalo riziko radikalizace společnosti. Naopak podíl veřejnosti, který zůstává rozhodně nebo spíše spokojen se svým životem, je na přelomu roku 2023 a 2024 celých 82 %. To představuje pokles jen o 5 procentních bodů oproti vrcholu dlouhé konjunktury na konci roku 2019 a především jde stále o jednu z historicky nejvyšších hodnot od počátku samostatné České republiky. V souladu se zjištěním v předchozím grafu pak platí, že jen relativně málo lidí (18 %) hodnotí uplynulý rok 2023 jako úspěšný pro českou společnost jako celek.

Pozitivní trendy

➤ Série několika krizí od začátku roku 2020 (COVID, válka na Ukrajině, energetická krize, inflace spojená s poklesem reálných mezd) se neprojevila velkým poklesem spokojenosti se životem. Rozhodně nebo spíše spokojených se životem je u nás 82 % lidí (od počátku 90. let jedna z nejvyšších hodnot).

➤ Index subjektivního finančního zdraví domácností se během roku 2023 odrazil ode dna po rekordním propadu mezi roky 2020 a 2023. Vyšších hodnot dosahoval tento index jen asi 5 let za celou historii České republiky.

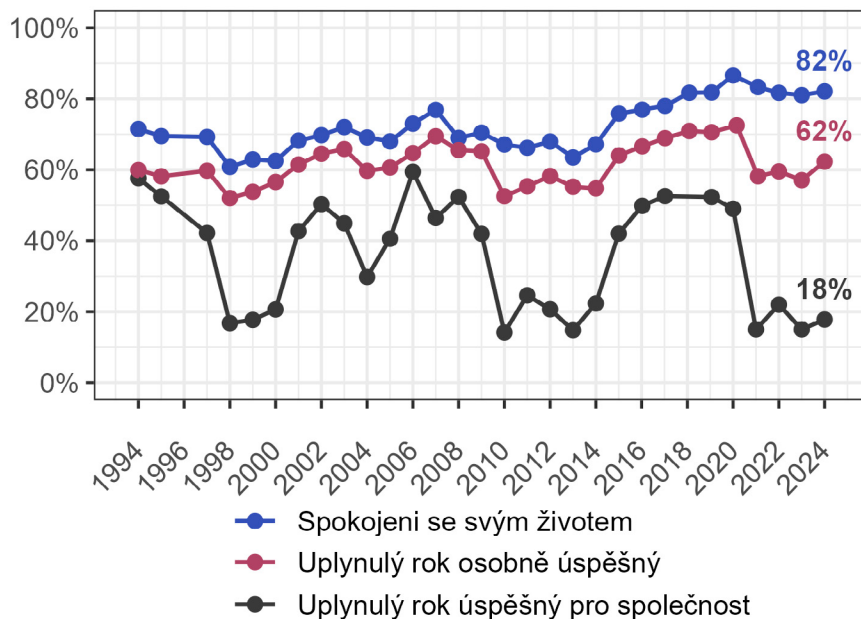
➤ Finanční zdraví v různých vrstvách společnosti je vzájemně propojeno: Když prosperuje společnost, těží z toho všechny sociální skupiny – bohatí, průměrně zajištění i chudí. Naopak pokles prosperity ovlivňuje všechny vrstvy podobně – když se Česku nedaří, pocítují zhoršení, jak bohatí, tak chudí.

➤ Neklesá podpora pro setrvání ukrajinských uprchlíků u nás. Po drobném poklesu podpory o pět procentních bodů v září 2023 se podpora v lednu 2024 vrátila zpět téměř na úroveň začátku léta 2023.

Negativní trendy

➤ Došlo k obrovskému rozpojení mezi hodnocením osobního života a věcí ve-

Graf 2 Srovnání vývoje spokojenosti s vlastním životem, hodnocení osobní úspěšnosti uplynulého roku a hodnocení úspěšnosti uplynulého roku pro společnost jako celek

Poznámka: Hodnocení je prováděno vždy na začátku následujícího roku (zpravidla v prvním lednovém šetření výzkumné série TRENDY analytického ústavu STEM) pro rok předchozí.

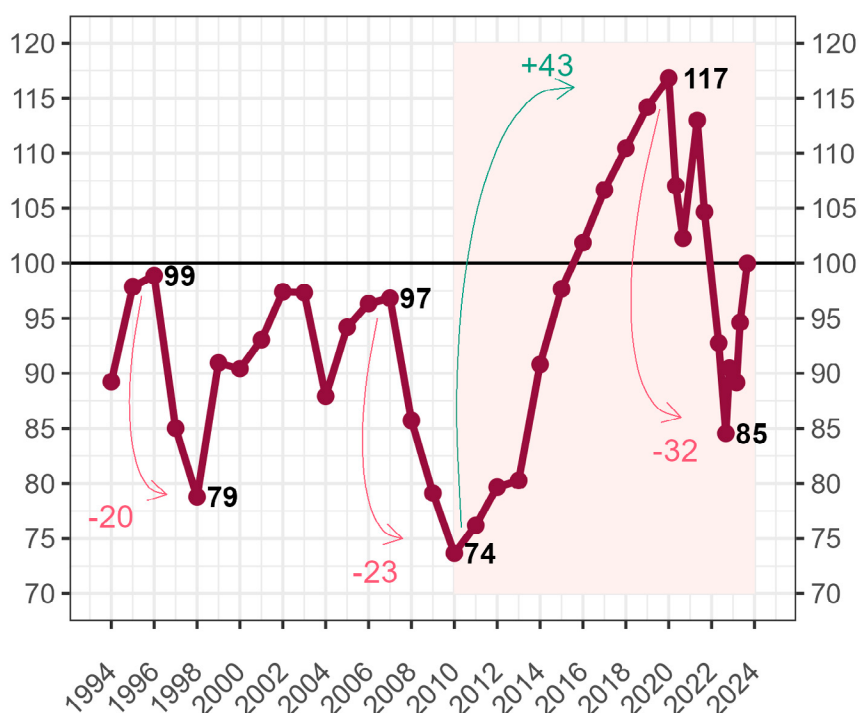
řejných. Zatímco jsme v Česku převážně spokojeni se životem, s obrovskou skepsí hledíme na všeobecný vývoj situace v Česku. Třikrát více lidí se domnívá, že se u nás situace vyvíjí špatným směrem, než kolik si myslí, že se vyvíjí správným směrem.

- Jakkoliv 62 % lidí hodnotí rok 2023 jako pro ně osobně úspěšný, za úspěšný pro českou společnost jej považuje jen 18 % lidí. Tato dvě čísla jsou od sebe v posledních třech letech vzdálenější než kdykoliv předtím.

Nejhorší obavy energetické a inflační krize odezněly, lidem se zase daří lépe

V průběhu roku 2023 se hodnota indexu subjektivní finanční situace domácností začala po dlouhém propadu zase rychle zvyšovat. Vysvětlit to lze jak snižující se inflací, tak poklesem nejistoty ohledně cen energií. Díky bezprecedentnímu růstu indexu mezi konjunkturálními lety 2010 a 2019 se tak nyní subjektivní hodnocení finančního zdraví domácností nachází na hodnotách, které patří k nadprůměrným od počátku 90. let. Pro vysvětlení; tento index je konstruován na základě sady subjektivních hodnocení respondentem. Od počátku 90. let prošla česká společnost třemi strmými pády tohoto indexu. První byl ve druhé polovině 90. let, kdy Česko dohnala vysoká míra inflace. Druhý propad souvisel s globální ekonomickou krizí a následnou krizí eurozóny. Třetí propad, zatím největší, jsme zažili nedávno, konkrétně v letech 2020 až 2023. Tento propad začal s nástupem covidové krize, ale nejstrmější byl v souvislosti s energetickou a inflační krizí. Finanční zdraví českých domácností se za tři roky propadlo o 32 bodů tohoto indexu. V tomto propadu se zrcadlila nejen objektivně zhoršená finanční situace domácností, ale také obrovská míra obav a nejistoty z budoucího vývoje. Propad vymazal velkou část předchozího růstu, ale našťástí jen dočasně. Situace se stabilizovala a domácnosti jsou dnes už stran své finanční situace mnohem klidnější.

Graf 3 Index finančního zdraví domácností sestavený analytickým ústavem STEM ve spolupráci se společností KPMG

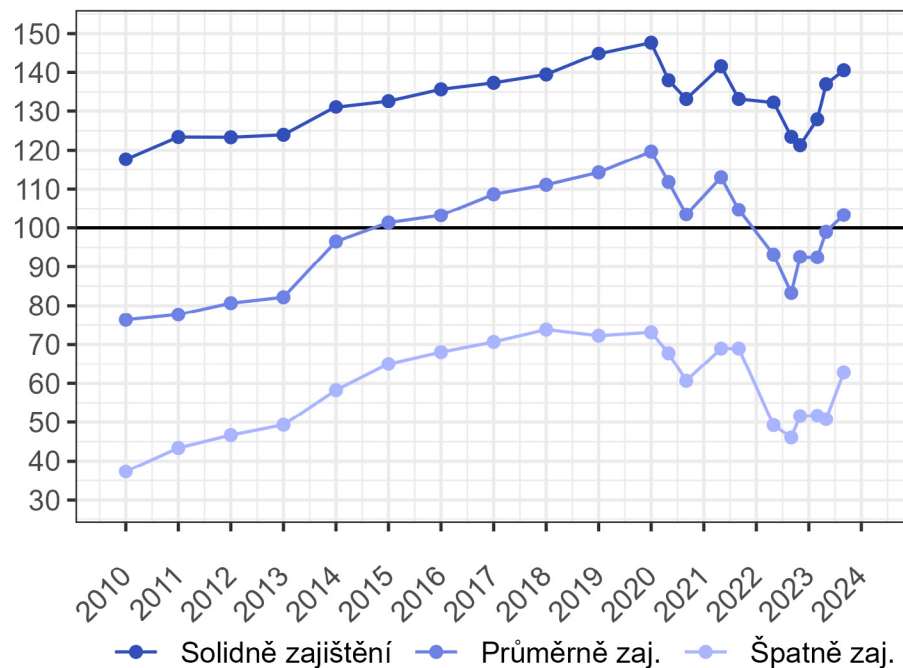

Poznámka: Index finančního zdraví domácností zafixovaný na 100 v nejnovějším časovém bodu. Období od roku 2010 do roku 2024 (podbarvené pole) je předmětem detailnější analýzy v následující podkapitole.

Důsledky ekonomických propadů jsou různé, ale zasahují chudé i bohaté

Pokud zaostříme na posledních 13 let vývoje indexu představeného v předchozí podkapitole, můžeme sledovat jeho vývoj pro tři skupiny obyvatel, a sice ty, kdo se subjektivně cítí solidně materiálně zajištěni, ty, kdo se cítí průměrně zajištěni, a ty, kdo se cítí špatně zajištěni (Graf 4). Je vidět, že finanční zdraví všech těchto typů domácností se vyvíjí v těsné vazbě. Když se lépe daří dobře zajištěným, daří se lépe i těm průměrně a špatně zajištěným. A když se přestane dařit jedněm, nedaří se ani ostatním. Tuto skutečnost lze interpretovat tak, že vyšší střední třída, střední třída i nižší střední třída podléhají alespoň v základních obrysech stejným ekonomickým vlivům. V české společnosti se tedy neděje, že by osudy různých vrstev byly na sobě nezávislé. To samozřejmě nevyovídá o tom, jak lehké nebo obtížné může být pro tyto tři skupiny se s propady vypořádávat. Zároveň nelze na základě tohoto typu sociologického výzkumu dělat závěry o několika málo procentech těch vůbec nejbohatších ani naopak těch vůbec nejchudších členech společnosti. Přesto jde o dobrou zprávu, že se stále v určitém smyslu plavíme na stejné lodi.

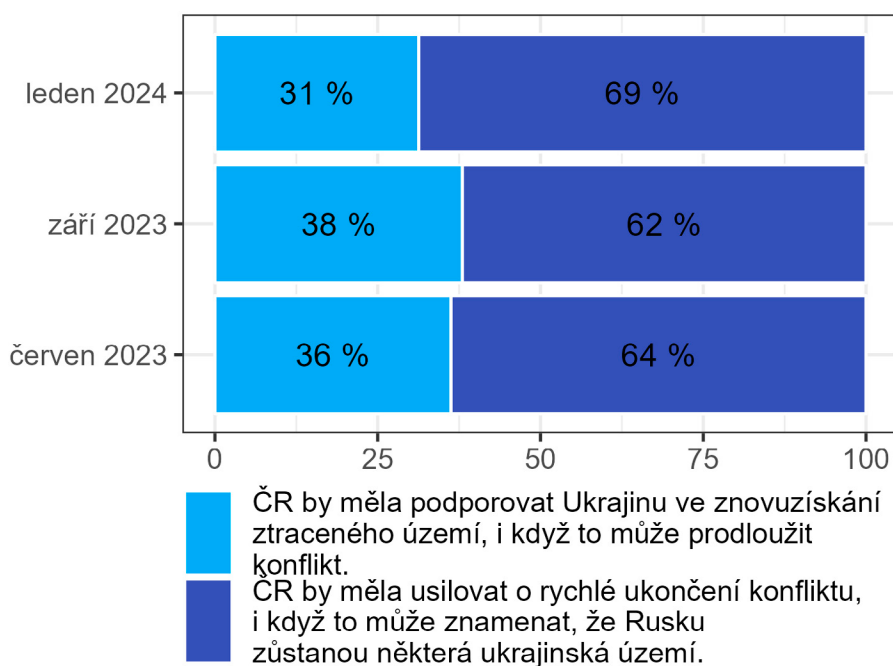
Graf 4 Vývoj indexu finančního zdraví domácností pro skupiny obyvatel dle jejich materiálního zajištění

Podpora Ukrajiny je pasivní, ale shodneme se na tom, kdo je viníkem války

Z našich studií víme, že dvě třetiny české veřejnosti považují Rusko za hlavního viníka války na Ukrajině. Mezi zbývající třetinou panuje následující rozdělení: někteří viní Rusko a další aktéry stejně, zatímco menší část obviňuje hlavně USA, Ukrajinu nebo NATO. V porovnání se zeměmi Visegrádské skupiny jsme někde mezi Poláky, kteří jsou ještě kritičtější vůči Rusku, a Slováky a Maďary, kteří vinu Ruska naopak více relativizují. I když Češi v konfliktu podporují Ukrajinu, je to spíše podpora morální a pasivní. Z Grafu 5 je vidět, že podíl těch, kdo říkají, že Česká republika by měla podporovat Ukrajinu ve znovuzískání ztraceného území, i když to může znamenat prodloužení konfliktu, od podzimu roku 2023 klesl z 38 na 31 %. Naopak 7 z 10 lidí preferuje rychlé ukončení konfliktu, i když by to znamenalo, že Rusku zůstanou některá ukrajinská území. Tento posun je pravděpodobně součástí širšího trendu. Například v USA od začátku roku 2023 do jeho konce klesla podpora Ukrajiny „až do znovuzískání všech ztracených území“ z 65 na 54 %.

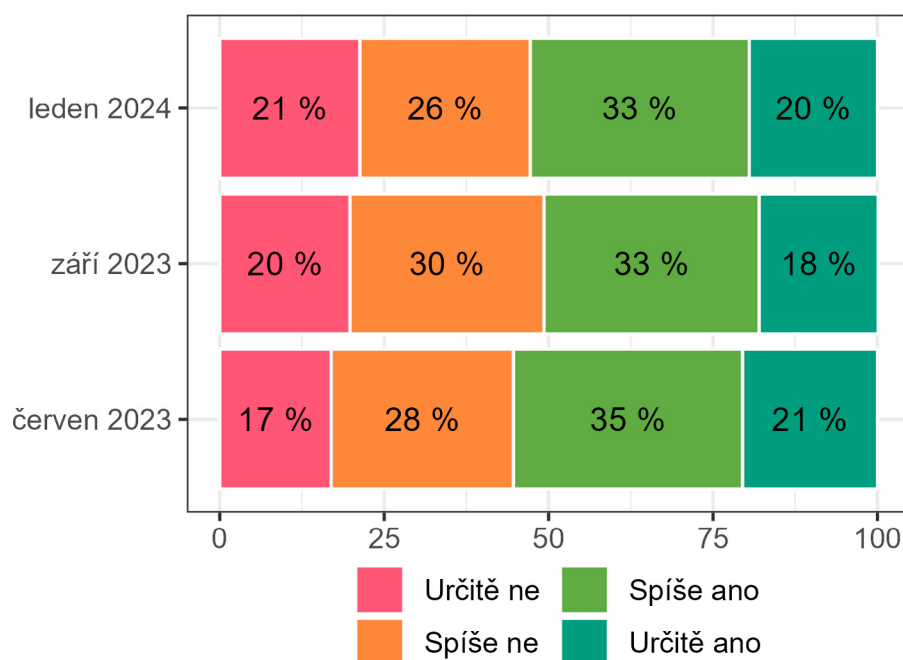
Graf 5 Postoj k tomu, jak by se Česká republika měla postavit k válce na Ukrajině

Podpora pro další setrvávání ukrajinských uprchlíků na našem území je i dva roky od začátku války stabilní

Navzdory únavě z války, která se zrcadlí ve zjištění v předchozí podkapitole, mezi lidmi neklesá podpora dalšího setrvání ukrajinských uprchlíků u nás. Zatímco v září 2023 došlo k pětiprocentnímu poklesu podpory, který jsme interpretovali opatrně jako možný signál, že podpora veřejnosti se začíná snižovat, nejnovější data z ledna 2024 tuto obavu nenaplnila. Nejméně polovina veřejnosti se tak domnívá, že nepominuly důvody k tomu, aby Česká republika nadále umožňovala pobyt ukrajinských uprchlíků, které v souvislosti s válkou na Ukrajině přijala.

Graf 6 Stabilní podíl kladných odpovědí na otázku, zda je správné, že Česká republika nadále umožňuje pobyt ukrajinským uprchlíkům, které přijala

Poznámka: Index finančního zdraví domácností zafixovaný na 100 v nejnovějším časovém bodu. Období od roku 2010 do roku 2024 (podbarvené pole) je předmětem detailnější analýzy v následující podkapitole.

Co nás čeká dál

1. Na pozadí největšího poklesu reálných mezd v naší novodobé historii nelze mluvit o tom, že by byla finanční situace českých domácností velmi dobrá, nicméně většina domácností se dokázala na situaci adaptovat. Velká část domácností přitom využila rezervy, které jim vznikly v období předchozího silného ekonomického růstu. Výhled domácností do budoucna nyní opět začíná být opatrně optimistický.
2. Finanční stabilizace domácností bude přispívat k tomu, že jakákoliv nespokojenost s věcmi veřejnými bude i nadále vysoká, nebude hrozit radikalizace veřejnosti. Současnou náladu z věcí veřejných charakterizuje pocit stagnace a nedůvěry ve vládu a vrcholné politické instituce obecně, ale není spojena s dynamickým, emotivním vývojem, který by mohl být předzvěstí například velkých celospolečenských protestů.
3. Stabilizace podpory setrvání ukrajinských uprchlíků může mít implikace pro nadcházející volby do Evropského parlamentu. Zatímco v případě razantnějšího poklesu podpory by bylo spíše možné očekávat, že se tématu v rámci kampaně silněji chopí opoziční strany (například budou otevírat otázku setrvání uprchlíků po skončení války), za současné stabilizované podpory lze s větší pravděpodobností očekávat, že se tak nestane, byť to nelze vyloučit. Tématem kampaně pro volby do Evropského parlamentu se pravděpodobně stane migrace obecně a spolu s tématy spojenými se Zelenou dohodou pro Evropu.
4. Ruská agrese na Ukrajině bude stále více i ve veřejném prostoru chápána jako opotřebovávací střet. Pokud nedojde k velmi dramatickým událostem nebo posunům, které se nyní nejeví pravděpodobně, zájem o téma se bude nadále propadat. Na tom nejspíš moc nezmění ani setrvalé mediální pokrytí, ani blížící se dvouleté výročí začátku velké ruské invaze.

„Jakkoliv se ve druhé polovině roku uklidnily obavy lidí z růstu cen a ekonomický výhled domácností začal být výrazně optimističtější než v roce předchozím, nadále trvá hluboká skepse ohledně celkového směřování naší republiky. Často opakovaná věta o chybějící vizi má svůj pevný základ ve veřejném mínění.“

— Jaromír Mazák

„Naše společnost není polarizovaná, je spíše fragmentarizovaná, rozbitá na střípky. Mnohem spíše než nesmiřitelný boj o naše další směřování je pro Česko typické blokování různých rozhodnutí, nejasnost v nastavování priorit a s tím spojený pocit přešlapování na místě.“

— Martin Buchtík

O analytickém ústavu STEM

V analytickém ústavu STEM realizujeme sociologický výzkum o stavu české společnosti od počátku 90. let. Věnujeme se tématům důvěry ve společnost a její instituce, vztahu veřejnosti k mezinárodním uskupením (EU, NATO), tématům kvality života, vzdělávání, filantropie a občanské participace, adaptace české společnosti na klimatickou změnu a dalším. Svá zjištění publikujeme formou rozsáhlejších výzkumných zpráv, ve spolupráci s médii i formou kratších tiskových zpráv na našem webu. V roce 2023 jsme mimo jiné s mezinárodními partnery realizovali velký výzkum v zemích Visegrádské čtyřky se zaměřením na postoje k EU, migraci, zelené transformaci a vládě práva. Na základě analýzy dat získaných v projektu podpořeném nadací Friedricha Eberta (FES) a Masarykovou demokratickou akademií jsme vydali knižní esej ředitele STEM Martina Buchtíka **„Různá vyprávění o jedné společnosti“**. Věříme, že hlas občanů je třeba zprostředkovávat sociologickým výzkumem průběžně a o různých tématech, aby veřejná diskuse vycházela z dat, nikoliv jen z mýtů a momentálních rozmarů.